

Källkritik och källhänvisningar

Michael Lundholm

Föredrag hos Värmlands släktforskarförening

6 november 2017

Michael Lundholm

Källkritik och källhänvisningar

SVERIGES SLÄKTFORSKARFÖRBUND
HANDBOK 11

DISPOSITION

- Vad är en källa?
- Ett exempel från min släktforskning
- Om vetenskaplighet och släktforskning
- Källkritik i sammanfattning
- Varför källhänvisningar?
- Hur utforma källhänvisningar?
- Att förkorta och förenkla källhänvisningar
- Problemet med flera exemplar av en arkivhandling
- Fysiska arkivhandlingen eller digital version eller mikrokort?

Vad är en källa?

- Källor och litteratur
 - Källor är oftast skriftliga dokument som tillkommit i en verksamhet för att de behövs i den verksamheten (kvarlevor)
 - Litteratur är bearbetningar som utgått från källor (berättelser)
 - Ett kontrakt i en affärstransaktion är en kvarleva av en affärstransaktion men ett domstolsprotokoll om en tvist med anledning av transaktionen är en berättelse om samma transaktion
 - Domstolsprotokollet är å andra sidan också en kvarleva av den rättsliga prövningen av tvisten med anledning av transaktionen
 - Vi tänker ofta att typiskt återfinns källor främst i arkiv och litteratur i bibliotek.
 - MEN både källor och litteratur kan vara tryckta och otryckta och återfinnas i både arkiv och bibliotek
 - Ibland används termerna primärkälla (=källa) och sekundärkälla (=litteratur).
 - Inte helt meningsfull distinktion då den också kan avse att olika källor står i samma förhållande till varandra: t.ex. husförhörslängd gentemot födelsebok.

Ett exempel från min släktforskning

- I början av 1700-talet skrev ryttmästaren Peter Schönström (1682-1746) till sin dubbelkusin Emanuel Swedenborg (1688-1772) om deras gemensamma möderne i slakten Behm
- Båda var sondottersöner till borgmästaren Gävle Jonas Mikaelsson, död ca 1647-1649
- Borgmästarens barn tar sig namnet Behm
- Det odaterade brevet finns bevarat i Bergianska brevsamlingen i Vetenskapsakademins bibliotek
- Är ett brev en källa eller litteratur?

Ett exempel från min släktforskning

- Schönström skrev om barnen till borgmästaren (deras mff) och hävdade att de var 12 men nämnde bara två:
”En af dessa 12 Behmerne war admiral eller schouchtbynacht. En war factor i Söderhamn ...”.
- Faktorn är känd i källorna och hette Hans Behm.
- Amiralen (schoutbynacht = konteramiral) är helt okänd.
- Uppgiften om 12 barn återges bl.a. i Szabad, 2008, ”Supplement till ’Den introducerade svenska adelns ättartavlor’”
- Vilken tilltro ska vi sätta till Peter Schönströms påståenden? Det rör ju hans morfars syskon?

Ett exempel från min släktforskning

- Brevet är visserligen äkta men vi bör inte fästa någon tilltro till Schönström av följande skäl:
 - Han är inte en oberoende källa utan återger troligen en berättelse som han hört inom slakten
 - Han uppger inga källor (t.ex. dokument eller sagespersoner) till grund för påståendet så uppgiften är i princip inte kontrollerbar.
 - Han var inte en tendensfri observatör utan levde i en tid då det var viktigt att framhäva den egna släktens betydelse. Andra påståenden i brevet om slakten av detta slag har visat sig grundlösa (Lundholm SGT 2014:2)
 - Det är ett stort tidsavstånd (nästan 100 år) till när Jonas Mikaelssons barn levde.

Om vetenskaplighet och släktforskning

- Vetenskaplighet handlar om att göra (oftast empiriskt) prövbara påståenden
- Olika vetenskapliga discipliner definierar sig olika
- Historia:
 - ”Om ett historiskt påstående skall vara empiriskt prövbart, måste grunderna för det anges (för skriftligt material förvaringsplats i arkiv och för annat material, intervjuer etc., var det finns återgivet) och tillvägagångssättet för att skapa påståendet också preciseras. Källkritiken ingår i detta, men också all möjlig annan metod.” (Torstendahl, 2005, HT 125, sid. 214)

Källkritik i sammanfattning

- Yttre källkritik
 - Handlar om en källas tillkomst och bakgrund
- Inre källkritik
 - Bedömningen av källans innehåll
- Forskaren behöver alltså kunskap om den verksamhet som lett fram till källans tillkomst för att rätt kunna tolka källan
- Eftersom släktforskarens källor oftast är resultatet av statliga myndigheters verksamhet är förvaltningshistoria viktigt
- Björn Asker: Hur rikets styrdes. Förvaltning, politik och arkiv 1520-1920, Riksarkivet, 2009.

Källkritik i sammanfattning

De källkritiska principerna (min understrykning)

- ”Äkthet - källan ska vara det den utger sig för att vara.
- Tidssamband. Ju längre tid som gått mellan en händelse och källans berättelse om denna händelse, desto större skäl finns det att tvivla på källan.
- Oberoende. Källan ska 'stå för sig själv' inte vara en avskrift eller ett referat av en annan källa.
- Tendensfrihet. Man ska inte ha anledning att misstänka att källan ger en falsk bild av verkligheten på grund av någons personliga, ekonomiska, politiska eller andra intressen att förvränga verklighetsbilden.”
(Thurén, 2001, Källkritik, sid. 11)

Hur riket styrdes

Förvaltning, politik och arkiv 1520–1920

Björn Asker

Varför källhänvisningar?

- Historikerna: Empirisk prövbarhet.
- Släktforskarlitteraturen: Ange källor för
 - att själv kunna gå tillbaka och kontrollera (forskningsfas)
 - att andra forskare ska kunna bedöma och kontrollera vad man gjort (publiceringsfas)
 - möjliggör källkritisk analys

I grunden samma sak men släktforskarnas perspektiv mer begränsat

Varför källhänvisningar?

- Hur hantera släktforskning utan källhänvisningar? Till exempel uppgifter från DISBYT eller annat på Internet.
 - Betrakta dem endast som forskningsuppslag för den egna forskningen
 - Sprid inte uppgifterna vidare utan vidare
 - Endast om man har försökt bekräfta/förkasta dem bör man sprida uppgifterna vidare med tillägg om vad man själv gjort och med vilket resultat!

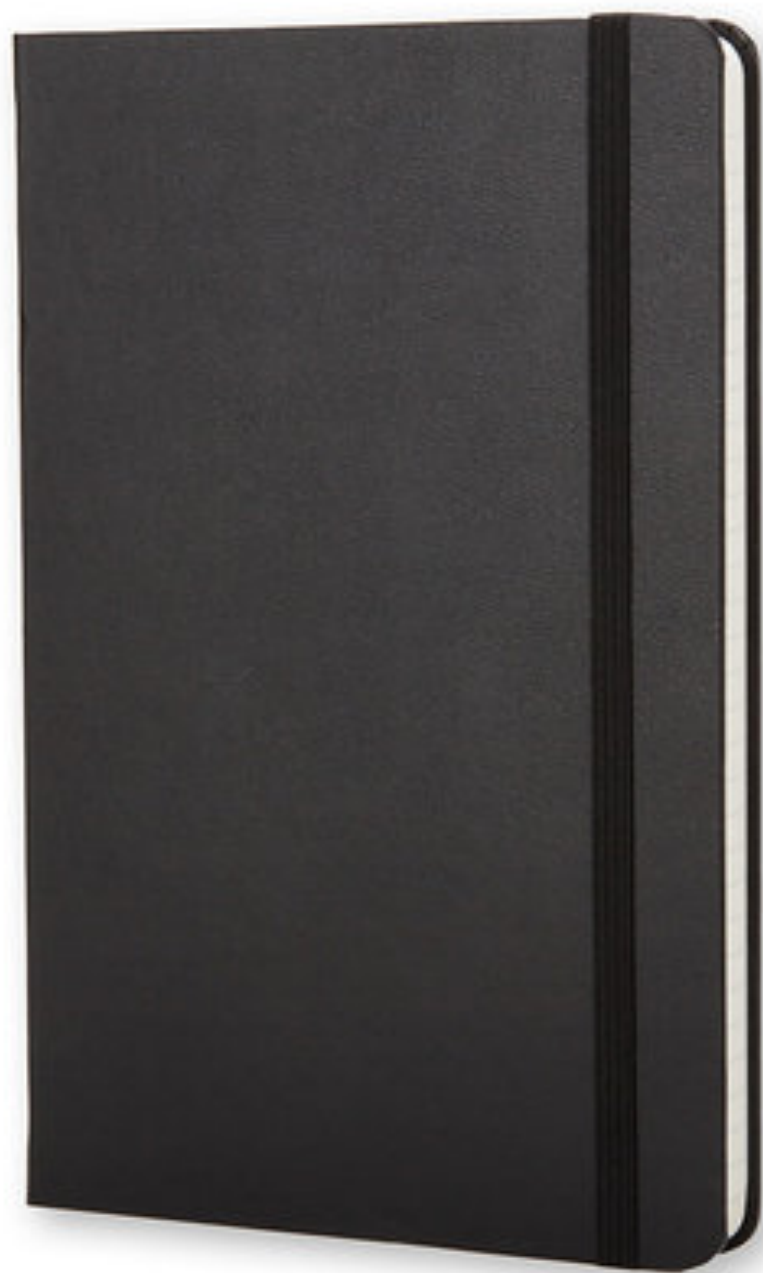
Varför källhänvisningar?

- Källhänvisningar utan forskningsresultat?
 - Ofta leder genomgången av källor inte till några resultat
 - Det är trots detta viktigt att dokumentera vilka källor man använt
 - Det kan handla om att man försökt bekräfta/förkasta en uppgift utan källa och ger då vägledning för framtida forskning, egen eller andras
 - Forskningsprocessen har ofta karaktären att man inte vet om det blir något resultat eller inte varför man måste dokumentera sin egen forskningsprocess
 - Loggbok! Ordentligt anteckningsbok inte lösblad! Digitalt eller fysiskt.

Hur utforma källhänvisningar?

Några begrepp:

- Arkivhandling: Källan!
 - Ex: Husförhörslängd, dombok, mantalslängd
- Arkiv: ett bestånd av arkivhandlingar som uppkommit genom en arkivbildares verksamhet
 - Ex: Kyrkoarkiv, häradsrättsarkiv, länsstyrelsearkiv
- Arkivbildare: Ofta en ”myndighet”
 - Ex: Socken, häradsrätt, länsstyrelse
- Arkivinstitution: institution som är inrättad för arkivvård och som förvarar arkiven fysiskt
 - Ex: Riksarkivet, Krigsarkivet, landsarkiven

Carl Frank	126r #3	127v #1	-	-	-	142v #3	102r #2	118v #5	102r #2
Gabriel Frank ^x	126r #2	127v #1				142v #2	-		
	1674	1675	1676	1677	1678	1679	1682	1685	1691
Carl Frank	s.41 #1	s.26 #1	s.18 #3	s.20 #2	s.30 #2	41v #2	542 #2	100v #3	90r #2
Christian Frank							542 #1	100v #1	90v #2
Christian Simonsart ^F				-	533 #1	42r #1			
Simon Frank Brannenburg	s.41 #1/2								
		1653	1654	1667	1669	1670	1671	1672	1673
Simon Frank	s.27	se	fil 436 #1	MS 87r Duchell Galkony	f. 87r #2	fil 186r Stadler	s. 227 #2	s. 285 #2	s. 27 #1
Carl Frank			fil 436 #2		f. 87r #2		s. 227 #2	s. 385 #2	s. 27 #3
Simon Frank junior			fil 436 #2	MS 87r Duchell Galkony Baker relon's Klein					

Hur utforma källhänvisningar?

Tre faser i forskning:

- Insamling av källuppgifter
- Analys av källor, slutsatser.
- Publicering av resultat

Är det lämpligt att källhänvisningar görs på samma sätt i alla tre faser eller kan man använda olika varianter?

Hur utforma källhänvisningar?

En fullständig källhänvisning:

- **Landsarkivet i Uppsala, Husby kyrkoarkiv, Dalarnas län (SE/ULA/10414), F:3 Död- och begravningsbok 1747-1775, 8 januari 1765.**
 - **Landsarkivet i Uppsala** = Arkivinstitutionen som innehåller det fysiska kyrkoarkivet.
 - **Husby kyrkoarkiv, Dalarnas län** = Arkivets namn. Precis som i tidigare exempel från Landsarkivet i Uppsala har församlingsnamnet kompletteras med en länsangivelse när arkivnamnet annars riskerar att inte vara entydigt.
 - **SE/ULA/10414** = NAD:s interna beteckning på arkivet där ULA alltså står för Landsarkivet i Uppsala (se Faktaruta 10).
 - **F:3 Död- och begravningsbok 1747-1775** = Beteckningen på arkivhandlingen som kommer från kyrkoarkivets förteckningsplan (se Faktaruta 13) och består dels ett signum och ett ordningsnummer (F:3), dels typ av handling (död- och begravningsbok) och till sist årtalsomfång (1747-1775).
 - **8 januari 1765** = datum för den aktuella händelsen eftersom arkivhandlingen saknar sid- eller bladnummer.

Att förkorta och förenkla källhänvisningar

”Jacob Abrants farfar Sigge Larsson var son till bondeofficeren Lars Olofsson (bel. 1587- 1620) i Ödhult (Målilla sn), som efter en lång ryttarkarriär avled som fänrik 1620, ett år efter sina enda kända hustru, Ingeborg. Åren 1600- 1613 är Sigge Larsson belagd som ryttare och förare och var då bosatt i Stensryd i Målilla, varifrån han 1614 överflyttade till det av honom inköpta skattehemmanet Östra Arena. Sigge Larsson var nämndeman 1616-24 och utsågs troligen 1625 till länsman i Aspelands härad, en befattning som han bevisligen innehade från 1626 till sin död 1640. Hans länsmansdistrikt omfattade hela häradet.” *Exempel från SoH 1985:1*

Att förkorta och förenkla källhänvisningar

Källhänvisningen:

”Målilla C 1, LAV, samt ytterligare tre grupper av källmaterial: Dbk, den s. k. Fastebrevsvolymen, LAV (se A. Sandberg i Meddelanden från Kalmar läns fornminnesförening 1943, s. 94 och densamme i *Archivistica et mediaevistica Ernesto Nygren oblata*, 1956), fortsättningsvis citerad "Fbv", och Smal. handl., KA.”

Att förkorta och förenkla källhänvisningar

- Målilla C1 => "Målilla med Gårdveda kyrkoarkiv C:1"
- "Dbk"? Vilka domböcker? Vilka år? Renovationer eller koncept?
- LAV: Ska uttydas Landsarkivet i Vadstena men etablerad förkortning är VaLA.
- "Fastebrevsvolymen":
 - Sandbergs essä i boken "Archivistica et mediaevistica Ernesto Nygren oblata" berättar det ("Fastebrevsvolymen i Kalmar läns landskontors arkiv")
 - Signum då "Kalmar Landskontor, leverans 1910, volym 265a"
 - Signum nu "Kalmar läns landskontors arkiv GVIIa:23".
- Smålands handlingar:
 - Ej KA [= Kammararkivet]. Upphörde som arkivinstitution redan 1922
 - "RA, Landskapshandlingar, Smålands handlingar"
 - Består av ca 1700 volymer så vi får verkligen leta!

Att förkorta och förenkla källhänvisningar

- Ja man kan förkorta och förenkla! Men man ska hålla i minnet ett antal potentiella problem:
 - Arkivbildare och arkiv har snarlika/identiska namn
 - Arkiv har flyttats mellan arkivinstitutioner
 - Arkivhandlingar har flyttats mellan arkiv
 - Arkivhandlingar i ett arkiv har bytt signum
 - Arkivhandlingar inom ett signum i ett arkiv har fått nya ordningsnummer

Ju mindre information källhänvisningen innehåller desto mer problematisk kan den bli i framtiden.

Att förkorta och förenkla källhänvisningar

Med dessa problem i bakhuvudet kan vi betrakta ett exempel på förenkling

- I en text: **Stenkyrka C:1, fol. 231v**
- Bara denna hänvisning kan leda till problem då det finns två Stenkyrka; vilken kan dock framgå av sammanhanget
- Men om vi lägger till en "Källförteckning":

Landsarkivet i Göteborg

[Stenkyrka =] Stenkyrka kyrkoarkiv (SE/GLA/1350)

C:1 Födelse- och dopbok 1779-1808

- Passar bra vid publicering

Problemet med flera exemplar av en arkivhandling

- Mantalslängder (tre exemplar)
 - En kopia skickades till kammaren i Stockholm och finns idag i arkivet ”Mantalslängder 1642-1820” [Riksarkivet]
 - En kopia blev verifikation till landboken hos länsstyrelsen (landskontoret) [Landsarkivet]
 - Ett exemplar (ofta originalet) blev kvar i häradet och finns idag i Häradsskrivarens arkiv [Landsarkivet]

Problemet med flera exemplar av en arkivhandling

- Domstolsprotokoll
 - Originallet (konceptdomboken) i häradsrättens eller rådhusrättens arkiv [Landsarkiven utom vad gäller Borås som finns i Borås stadsarkiv]
 - Renskrivningen (renovationen) som sändes in till hovrätten finns i Advokatfiskalernas arkiv (del av hovrättsarkiven) [Göta hovrätt hos Landsarkivet i Vadstena och Svea hovrätt i Riksarkivet]

Problemet med flera exemplar av en arkivhandling

- De olika versionerna kan alltså befinna sig på olika arkiv och dessutom på olika arkivinstitutioner
- T.ex. ”Häradsrättsprotokoll 12 december 1652” är inte en tillräcklig källhänvisning:
 - Om det är konceptdomboken som avses måste den kontrollerande forskaren fysiskt åka till aktuellt landsarkiv
 - Om det renovationen kan man komma åt den digitalt.

Fysiska arkivhandlingen eller digital version eller mikrokort?

- Arkivnamn och beteckning på arkivhandling kan skilja sig mellan leverantörer och original
- Digitalisering ”fryser” arkivet och kommer inte att ta hänsyn till framtida förändringar i arkivet
- Två olika ansatser
 - Forskningsprocedursprincipen: Ange hänvisningen med digital leverantör som arkivinstitution och den beteckning arkivet och arkivhandlingen har hos denna
 - Lämpligast under forskningens gång.
 - Originalhandlingsprincipen: Ange hänvisning som om man hade besökt den arkivinstitution som förvarar arkivet.
 - Lämpligast om man publicerar forskningen.

Sammanfattning

- Var finns källan fysiskt?
 - Arkivinstitutionen (t.ex. Riksarkivet)
- Vilken institution är arkivbildare?
 - Arkivet (t.ex. Svea hovrätts arkiv)
- Vad kallas arkivhandlingen?
 - Källan!
- Var i arkivhandlingen finns uppgiften?
 - Sid- eller bladnummer.